

Vprašanje strokovnosti in etike pri poseganju v slovstveno folkloro in v njenih objavah

The Question of Professionalism and Ethics
When Dealing with Folklore and Its Publication

Marija Stanonik

1.01. Izvirni znanstveni članek
DOI 10.4312/svetovi.1.1.14-37

IZVLEČEK

Folklorna besedila še danes ne uživajo pravnega varstva, zato je pripovedovalcem kot vsakokratnim prvim avtorjem in njihovim zapisovalcem/zbiralcem, ki jih je upravičeno upoštevati kot drugotne avtorje, veliko težje uveljavljati avtorske pravice.

Zato obstaja nevarnost, da si jih pridobijo nekateri posamezniki, ki niso niti zapisovalci niti zbiralci na terenu, zgolj uredniki že celo objavljenega zbranega folklorne gradiva ali posameznih avtorskih besedil, še toliko prej, če vanje posegajo lektorsko, marsikdaj tudi pod pretvezo, da jih izboljšujejo in prirejajo za mlade ali nezahtevne bralce.

KLJUČNE BESEDE: strokovnost, etika, pravno varstvo, folklorna besedila, prirejanje

ABSTRACT

Even today, folklore texts do not enjoy legal protection, so it is much more difficult for storytellers as primary authors and text recorders/collectors, who are rightly considered to be secondary authors, to claim copyright.

There is, therefore, a danger that folklore texts will be appropriated by individuals who are neither recorders nor collectors in the field, but merely editors of already published collected folklore material or individual author's texts, all the more so if they make editorial alterations, often under the pretext of making improvements or adapting them for young or undemanding readers.

KEYWORDS: professionalism, ethics, legal protection, folklore texts, editing

Folklorna besedila še danes ne uživajo pravnega varstva, zato je pripovedovalcem kot vsakokratnim resničnim avtorjem in njihovim zapisovalcem/zbiralcem, ki jih je upravičeno upoštevati kot drugotne avtorje, veliko težje uveljavljati avtorske pravice.

Zadnji čas se pojavljajo celo primeri, ko si posamezniki prisvojijo pravice celo že objavljenega zbranega gradiva ali avtorskih besedil. Zato je težišče članka prav na tej problematiki, saj nekatere novejšje odločitve in objave izzivajo tehtni etični in strokovni premislek, da bi se odpravilo kričeče navzkrižje med vpisom publikacij v centralni knjižni katalog (CIP) v NUK in kolofonom v tiskani verziji knjig. Strokovni vidik predstavljene problematike je bil z zgodovinsko konotacijo posebej obdelan v razpravi *Poseganje v slovstveno folkloro – znamenje ustvarjalnosti ali nemoči* (Stanonik 2006a: 7–49) in je tu registriran zgolj zaradi zavesti o kontinuiteti problema.

V etnologijo je vprašanje etike zavestno, tj. nominalno ter kategorialno vpeljala filozofinja in etnologinja Mojca Ramšak (prim. 2009: 211–226), ki je že leta 1996 pripravila predlog za *Etični kodeks slovenskih etnologov* (1996: 33–37). S svojim razpravljanjem se vključuje širše v slovensko humanistiko – tudi zaradi zadreg, s katerimi se njeni raziskovalci srečujejo ob prijavah na evropske razpise. Sodobnim etičnim pričakovanjem dela na terenu se je podredila v raziskavi življenjskih zgodb koroških Slovencev, kar je prikazala v poglavju »Etika« (Ramšak 2003: 126–152), ki je v marsičem sprejemljivo tudi za slovstveno folkloristiko.

VPRAŠANJE ETIKE PRI POSEGANJU V FOLKLORNE PRIPOVEDI IN NJIHOVE OBJAVE

Folklorni obrazci so zaradi kračine/kratkosti in hipnosti v uporabi tako izmuzljivi, da jim s tega vidika znanost težko sledi, folklorne pesmi so manj aktualne zaradi trdnejše verzne strukture in njihove splošne rabe. Zato se članek osredotoča na folklorne pripovedi na poti od *a*) nosilca slovstvene folklore (pripovedovalca), *b*) prek zapisovalca oz. zbiralca, ki folklorni izdelek konzervira, tj. ohrani (na papirju, magnetofonskem traku ali v računalniku), in s tem omogoči, da pride njuno delo, tj. besedilo, do tretje osebe, *c*) raziskovalca, redaktorja urednika. Idealno je, če se oseba v eni ali v vseh teh vlogah ujema z isto na terenu. Več možnosti je, in tako bi bilo edino prav, da je ena in ista oseba pri točkah *b*) in *c*), toda zbiralca terensko delo marsikdaj tako osvoji in hkrati izčrpa, da mu zmanjka časa in moči še za tretjo fazo, v kateri bi sadove svojega truda obelodanil sam. In tu je srž tukajšnje problematike.

I. PRVI ČLEN: A) PRIPOVEDOVALEC

Zares resnični avtor pripovedi (ravnina teksta) je vsakokratni pripovedovalec, saj mora vsak zase iz jezikovnih sredstev, ki jih ima na razpolago, sestaviti zgodbo vsakič znova in na novo (tekstura) ter v skladu s kontekstom (kraj, čas, razpoložljive okoliščine). Med prvimi je na

slovenska tla vpeljal to spoznanje Jan Baudouin de Courtenay, kar se da posredno sklepati iz zapisov Gašperja Križnika, ki mu je bil omenjeni poljski učenjak nezamenljiv mentor in zgled (Stanonik 2012: 312, 316).

Slovenski pripovedovalci folklornih pripovedi so na podlagi dostopnega gradiva v posebnem poglavju *Nosilci slovstvene folklore* (Stanonik 2006b: 67–145) temeljito in vsestransko predstavljeni glede na status, osebno in osebnostno strukturo, spol, starost, izobrazbo in poklic, ustvarjalno rodbinsko kontinuiteto, nadarjenost ter vlogo v vaškem okolju. Vendar se v njej navedena statistika nanaša le na podatke z Inštituta za slovensko narodopisje, medtem ko so za lastno identiteto prikrajšani pripovedovalci iz starejših objav. Pri njih so navedeni le uredniki, ki so kdaj pa kdaj hkrati zbiralci; le-ti so si slišane zgodbe obnovili po vrnitvi z obiska na terenu / pri pripovedovalcu ali še pozneje in jih zapisali. Tako so ostali pripovedovalci popolnoma prezrti.

To prakso je prertrgal že Milko Matičetov. V živih nastopih in pri pisanju je stalno poudarjal, da je vsak pripovedovalec avtor in moralni lastnik pripovedi, ki jo kdo zapiše. »Pravljicar-ji/ke imajo po mojem vso pravico pripovedovati, kadar in komur hočejo« (Matičetov 2010: 27).¹ Takim smernicam sledi tudi knjižna zbirka slovenskih folklornih in drugih pripovedi *Glasoni*.²

II. DRUGI ČLEN: B) NAJDITELJ/ODKRITELJ – ZBIRALEC

Milko Matičetov, največji slovenski zbiralec folklornih pripovedi, iz lastne izkušnje ugotavlja: »Najbolj vprašljiv člen je pri tem najditelj/odkritelj, ki bi po mojem moral kdo vendarle zavarovati vsaj nekaj njegovih pravic« (Matičetov 2010: 27). Pri tem navede najbolj korenit tak primer: »Madžarske kolegice so mi npr. vedele povedati, da je njihov prof. Gyula Ortutay (dolgo tudi predsednik Madžarske akademije znanosti) zagrozil: če bi si kdo drznil približati pravljicarju, ki ga je on odkril in imel v obdelavi, bo streljal nanj!«³ Tako daleč se

1

Eden redkih, ki se je dosledno držal njegovih navodil, upošteval dvojezičnost ter ga zaradi glasbene in narečjeslovne izobrazbe celo presegel, je bil Pavle Merku (1976: 5–12).

2

V njenih knjigah so pripovedovalci skrbno popisani v vsaki knjigi posebej. Bolj izjema kot pravilo je, da je ena in ista oseba v vlogi pripovedovalca in zapisovalca. Od leta 1988 do 2021, ko je izšlo 57 knjig, je v njih evidentiranih 4885 pripovedovalcev in pripovedovalk. Številka je približna, ker imajo v nekaterih knjigah anonimni pripovedovalci svoje številke in sem se morda kje zmotila pri štetju. Iz tega se vidi, da že odtlej skoraj ni več pravljicarjev, s katerimi se je še srečevala generacija Milka Matičetovega, temveč le nadarjeni in posrečeni, marsikdaj pa bolj ko ne naključni pripovedovalci povedk in njim sorodnih žanrov. Analogno z literaturo je mogoče reči: kakor je v literaturi vedno manj romanov in so bolj v navadi kratki žanri, od novele naprej, je praznik, če se še najde cela pravljica, medtem ko so povedke različnih vrst še kar žive.

3

V svoji korektnosti navaja tudi primere velikodušnosti, najbrž v primerih, ko se zbiralec zaveda, da zadani nalogi ne bo kos ali pa ga takšno delo niti ne veseli: »Od kolegov/kolegic v Makedoniji pa vem, da je šel razvoj tam v drugačno, malone nasprotno smer: ob Ohridskem jezeru, v vasi Peštani odkriti pravljicar ni ostal v najditeljskih rokah, ampak so ga skopski profesorji, kot podlago za disertacijo, dali v obdelavo študentu s Poljskega (Krisztof Wrocławski, Makedonskiot naroden raskazuvač Dimo Penkoski, Skopje 1979). Tretji meni znan primer je z univerze v Trstu: pri prof. G. P. Griju je s pravljicarico Ilde Chiabudin iz vasi Ščigla na desnem bregu Nadiže nasproti Podbonescu leta 1993 promovirala Raffaella Jussa. Bil sem v komisiji in k meni je kandidatka na posvetovanju prihajala v Ljubljano« (Matičetov 2010: 27).

Matičetov najbrž ne bi spozabil, vsekakor pa je želel, da se kategorija »najditelja/odkritelja« resno upošteva, kar je razumljivo, saj bi bila brez njegovega posredovanja folklorna pripoved, katerega koli žanra, izgubljena. Najbolj mu gre za pravljice, ker so zaradi svoje strukture oz. kompozicije in dolžine v primerjavi s povedkami raznih vrst najbolj avtorske in umetniško najvišje. Ob konkretnem primeru je obzirno nakazal vprašanje vmešavanja tretje osebe med pripovedovalko in »najditelja/odkritelja«. Ko je odkril Valentino Pielich (1900–1984), po domače Tino Wajtavo (Matičetov 2010: 23), in jo predstavil javnosti, se je mednju vpletla »tržaška Rezijanka«, da bi »posnela nekaj njenih pripovedi na magnetni trak«. Tedaj sta oba z znamenito pripovedovalko zaslutila nevarnost za njuno nadaljnje sodelovanje.⁴

Matičetov je na začetku svoje znanstvene kariere naštel okrog trideset samostojnih zbirk slovenskih pravlji in povedk, vendar bi jih bilo po njegovem treba vse »prerešeti in primerno oceniti« (1949: 137), saj je bilo med njimi le malo sprejemljivih za znanstveno rabo. Tudi z vidika etičnosti je neposredno ocenil le dve zbirki in posredno še tri, ob katerih je imel v mislih tudi etičnost:

1. Pri *Koroških narodnih pripovedkah* (1946) Vinka Möderndorferja Matičetov žaluje za izgubljenimi izvirnimi pripovedmi, ki jih je Möderndorfer le obnovil.⁵ Za vselej da so zabrisani živa beseda, humor, umetniški navdih dobrih pripovedovalcev, ki jih Möderndorfer sicer omenja. Primerjava formulacij v Möderndorferjevi zbirki (1946: 125, 196) z enakimi povedkami v znanstvenokritični izdaji Šašel-Ramovševega *Blaga iz Roža* (1936: 15, 18) Matičetovega je pokazala, da jih je Möderndorfer ponekod raztegoval, drugod samovoljno krajšal. Zato je po Matičetovem znanstvena vrednost njegovih *Koroških narodnih pripovedk* v primerjavi s Šašel-Ramovševo zbirko manjša; tudi zato, ker je »posamezne 'ude', ki so bili raztreseni po vseh krajih koroške Slovenije, nedopustno združil in jih zopet sestavil v celoto« (Matičetov 1949: 139). Lahko da gre za pomanjkljivo strokovno znanje,⁶ predvsem pa za časovno stisko in težke socialne razmere, saj je bil zaradi novosti, ki jih je uvajal v šolski pouk, in zastopanja interesov najšibkejših socialnih plasti tarča lokalnih in političnih veljakov, ki so ga ves čas premeščali ter mu grozili z zaporom (Milharčič Hladnik 2016: 195–206).

2. Na Dunaju so leta 1956 posthumno izšle *Bachern-Sagen* [Pohorske povedke] Paula Schlosserja iz leta 1910.⁷ V zbirki je poleg enajstih zgodb drugih zapisovalcev ponatisnjenih

4

Oba sta poskrbela, da se to ni zgodilo, in Tina Wajtava je postala največja zvezda med pripovedovalci, ki jih je odkril Milko Matičetov (1984: 187–188).

5

Morda tudi zato, ker so mu originalne zapiske zaplenili in je knjigo ponovno sestavljal v zaporu. V priporočeni literaturi o tem (Slavec Gradišnik in Hudales 2016) podatkov o tem nisem našla.

6

Sicer pa Martina Piko-Rustia (2016: 344) ugotavlja, da gre za ponatis zbirke *Narodne pripovedke iz Mežiške doline* (Ljubljana: Učiteljska tiskarna 1924), kjer še ni bilo nobenih podatkov o virih in opomb.

7

Paul Schlosser je kot mlad oficir avstrijske vojske služil v Mariboru in v zanimanju za preteklost njegove okolice leta 1912 izdal knjižico *Der Sagenkreis der Poštela*, kjer je tudi zapisal: »Wissenschaft steht über völkischen Bestrebungen!« [Znanost je nad človekovim prizadevanjem; v smislu izsiljevanja] (Matičetov in Bošković-Stulli 1958: 190). Obžaloval je, da mu za poglobljeno narodopisno delo manjka znanje jezika pripovedovalcev. Da bi jim dokazal svojo naklonjenost, je v besedilih obdržal nekaj slovenskih lokalizmov in se javno odrekel ponemčevanju, zaradi česar ga Matičetov šteje za poštenjaka.

sedem iz *Poštele* in 83 novih od petsto Schlosserjevih zapisov.⁸ Matičetov (1958: 190) je s primerjavo ugotovil, da so v skladu s tedanjim prepričanjem »Kennzeichen der echten Volks-sage ... ihre Schlichtheit!« [Znamenje pristne povedke [je] njena preprostost] pri objavi prvotna besedila okrajšana, skrčena, poenostavljena (Matičetov 1958: 188). Še zmeraj pa po »kvaliteti in pričevalni vrednosti« ne zaostajajo za Kotnikovimi *Storijami* (1924), Kocbekovimi *Storijami iz gornjegrajskega okraja* (1926) in Möderndorferjevimi *Narodnimi pripovedkami iz Mežiške doline* (1924). Če bi bila v desetih razdelkih nemško zapisana snov prevedena v slovenščino, bi se po prepričanju Milka Matičetovega ne razlikovala bistveno od istočasno zapisanega slovenskega gradiva,⁹ saj da temu tudi manjka »zvesta podoba ljudske dikcije«. ¹⁰

Potemtakem je Matičetov, kljub temu da je izšla v nemščini, zbirki naklonjen, toda upravičeno nikakor ne more prezreti (namernih?) napak in pronemškega tendenčno strokovno dvomljivega, za Slovence žaljivega dodanega komentarja (Matičetov 1958: 187–200). Če je pisne spodrsrljaje še mogoče pripisati tiskarskemu škratu,¹¹ ni mogoče brez zgražanja mimo slovenskih imen v nemškem črkopisu, ki jih je Schlosser pisal izvirno slovensko: *Hudič, Palček, Škrabl* itn. Slovenska krajevna imena, ki so se že v času Avstro-Ogrske uradno uporabljala poleg nemških uradnih imen, so predrzno zamolčana ali umetno ponemčena. Enostransko je upoštevano le nemško primerjalno gradivo, medtem ko slovensko le mimogrede, celo tiste različice ne, ki se jih je že sam Schlosser potrudil najti. V zavesti, da »na slovenskem ozemlju med slovenskimi ljudmi zbranemu gradivu« ni mogoče pripisovati »avstro-nemškega porekla« (Matičetov in Bošković-Stulli 1958: 196), je nasproti nemškim in avstrijskim variantam, ki so jih Schlosserjevi zbirki enostransko dodali dunajski etnologi (Schlosser 1956: 73–86), Matičetov (1956: 191–193) poskrbel za slovenske različice, Maja Bošković-Stulli pa jih je veliko našla na Balkanu ter tako ovrгла neznanstveno in politično koncipirano stališče dunajskega etnologa Leopolda Schmidta, da večina Schlosserjevega folklornega gradiva izvira iz Alp in germanske tradicije.

3. Lojze Zupanc je med počitnicami vsako leto zahajal v Belo krajino in pri številnih pripovedovalcih »zapisoval motive«, ki jih je potem »obdelal za prijetno branje mladim bralcem«. Folklorno terensko gradivo je bilo zanj le priložnost za lastno ustvarjanje (Zupanc 1960: 187, 190). Matičetov se je izognil stališču o delu Lojzeta Zupanca tako, da je v strokovnem glasilu njemu samemu dal besedo: »Nobenih znanstvenih pretenzij nisem imel pri tem delu; za to nisem imel ne zmožnosti ne primerne šole. [...] Moje delo je želo pohvale pa tudi kritike tistih recenzentov, ki so mi po pravici zamerili, da sem opustil znanstveno

8

Pri njih obstaja vtis, da je bila izbira naključna. Vmes so tudi izumetničene stvari (prim. št. 28: Grete Büttner) ali iz tretje roke (št. 30, 37: npr. dva časniška prispevka Fr. Mišiča), ki jima je botroval Brinar ali kdo drug.

9

V istem času sta zbirala Ivan Šašelj [v Beli krajini] in Števan Kūhar [Prekmurje]. »Gradivo samo seveda ni vse enakovredno in tudi ne prvovrstno, vendar pa bi celo najstrožji kritik težko kaj zavrgel« (Matičetov in Bošković-Stulli 1958: 188).

10

Izjema so redki teksti v Kotnikovih *Storijah* (1924) in delno šašlovo *Narodno blago iz Roža* (1936), ker je zapisoval sam v lastnem narečju.

11

Slovenija je imenovana »Slawonien«.

zapisovanje. « (Zupanc 1960: 193–194) Dokler ni mogoče primerjati Zupančevih »literarno predelanih« zgodb z izvirnimi zapiski,¹² četudi so le »paberki«, mu spredaj omenjenega očitka ni mogoče odvzeti. Primerjalno terensko gradivo (Dolenc 2000; Stanonik 2005) in opravljena analiza Zupančevega dela (Stanonik 2010: 183–264) dokazujeta, da je Zupanc folklorne (in druge) pripovedi, ki so mu jih prinašali dijaki za šolsko obveznost, domišljijsko predelane objavjal brez njihovih imen, kraja in časa zapisa ter v njih pomešal snov in celo narečne posebnosti iz Bele krajine, Savinjske doline in [Škofje]Loškega gospostva.

4. Janez Dolenc se je kot nesojeni sodelavec Milka Matičetovega spočetka gibal v profesionalnih folklorističnih krogih, toda ko je postal gimnazijski profesor, je narečna besedila, ki so mu jih, posneta na magnetofonski trak, prinašali dijaki, po lastnih merilih ustrezno priredil v tolminski pogovorni jezik, s tem da je ohranil izvirno besedišče in delno tudi skladnjo. Tolminska je narečno pestra, zato taka odločitev najbrž ni bila posrečena. Primerneje bi bilo objaviti izvirne magnetofonske posnetke. Z izgovorom, da zaradi boljše komunikacije, je poljanske povedke za objavo prenesel v poljanski pogovorni jezik, ki da je blizu knjižnemu, toda ohranil poljanske stileme in narečne besede. Le trideset izbranih je v poenostavljenem zapisu, brez posebnih fonetičnih znakov in naglasov v objavi ohranil v narečni obliki (Dolenc 2000: 6, 7, 9).

5. Ustvarjalna narava Franca Černigoja in njegovo stalno delo z učenci sta vplivala na to, da je kot učitelj samodejno želel izboljšati njihove zapise folklornih besedil ter od njih »zapisane motive slogovno in deloma jezikovno priredil« in »podobne motive iz več različic tudi združil v eno zgodbo« (Černigoj 1988: 14).¹³ S tem da se je želel postaviti v vrsto številnih nosilcev slovstvene folklore, »izhajajoč iz prepričanja, da ljudsko besedilo ni nikoli končano, ker če ima vsak pripovedovalec pravico, da isto besedilo pove vsakokrat nekoliko drugače, zakaj bi tudi zapisovalec ne imel pravice besedilu vdahnuti svoje duše« (Černigoj 1997: 3).¹⁴ Dolgoletni učitelj se od izvirnih pripovedovalcev hkrati oddaljuje, saj se šteje za zapisovalca. Še več. Njihovim zgodbam želi »vdahnuti svojo dušo«. To je razsežnost, ki daleč presega interes strokovnega zapisovanja, čigar prva naloga in cilj je ohraniti »dušo« nosilcev slovstvene folklore, v tukajšnjem primeru pripovedovalcev, in zato čim manj posegati v njihova meteorno enkratna besedila, ki se s pripovedovanjem samim že tudi utaplajo; če jih ne prestreže kaj, s čimer prestopijo v tehnični tip komunikacije, kar jih omrtviči in jim dá možnost za strokovno analizo.

Černigoj svojih posegov v zbrana besedila ne taji, kar je raziskovalcem slovstvene folklorne lahko v veliko olajšanje. Iz opomb na koncu knjige je mogoče dokaj natančno presoditi njegov avtorski delež pri zapisu posamezne folklorne pripovedi. Zanesljivo oceno v tem pogledu pa bi mogel dati le domačin, ki pozna navedene zgodbe praviloma iz prve roke.

12

Ki jih ni in ne bo mogoče najti.

13

Podobno kot pred njim že Vinko Möderndorfer.

14

Za strokovno zasnovano zbirko Glasovi takšno stališče ni sprejemljivo. Toda že na začetku je bilo postavljeno načelo, da se, razen terminologije in nujnega znanstvenega aparata, avtorjem posameznih knjig dopušča svoboda, zato »da bi prišlo do veljave tudi njihovo lastno gledanje na folklorno izročilo in nenazadnje lastni talent pri njegovem zapisovanju« (Stanonik 1988: 8). Izkazalo se je, da je potrpežljivost te vrste umestna, saj vsaka knjiga v zbirki ob zapisovanju folklornih pripovedi ponuja lastno rešitev, ki se zastavljenemu idealu lahko samo bolj ali manj bliža, v nobeni pa ga ni mogoče popolnoma doseči.

Šolniki Möderndorfer, Zupanc, Dolenc in Černigoj so sami okusili sončne in senčne strani terena. Vsi so neprikrito zbirali folklorne pripovedi s pomočjo učencev oz. dijakov. Morda je bil to glavni vzgib, da ob njihovi objavi niso mogli slediti znanstvenim izhodiščem. Toda, kakor je Matičetov zagotovil, da imajo pripovedovalci pravico sami odločati, komu bodo pripovedovali, se najbrž sme sprejeti enako stališče tudi za te zapisovalce, ki so se sami potrudili za terensko gradivo. Res pa je, da ob neznanstvenem zapisu njihovo gradivo za znanost nima vrednosti. Še toliko manj, če tako ali drugače posegajo vanj, kakor je ilustrativno prikazano v navedenih petih primerih.

III. TRETJI ČLEN: C) REDAKTOR, UREDNIK, RAZISKOVALEC

Karel Štrekelj je prejel za zbirko *Slovenske narodne pesmi* v štirih zvezkih (1895–1923) iz slovanskih visokošolskih središč veliko laskavih besed.¹⁵ Ob vsej hvali, ki jo za koncept in ureditev zbirke zasluži, me s tukajšnjega vidika vedno znova zaboli, da je v njih preveč v senco potisnjen Stanko Vraz. Temelj znamenite Štrekljeve zbirke *Slovenske narodne pesmi* je t. i. *Vrazova ostalina – VO*. Res je ta kratica pri vsaki pesmi, kjer je potrebno, posebej pošteno navedena; toda Vrazovo ime vsaj na notranji naslovnici vsekakor manjka. Če take zavesti o vlogi zbiralcev, kot obstaja danes, v Štrekljevem času še ni bilo, je prav, da se Vrazov delež upravičeno ozavesti in poudari vsaj danes.

1. Vpričo imenitne zbirke *Slovenske narodne pesmi* je Matija Murko upravičeno ugotavljal: »Naša 'narodna proza' je na vsak način preveč zanemarjena« (1929: 53). Navedene besede so bile kot nalašč za Jakoba Kelemino, ki je tedaj verjetno že pripravljal dotlej edino sumarno zbirko slovenskega folklornega pripovedništva, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva* (1930). Dvesto šestdeset povedk je zbral iz objav v drugi polovici 19. stoletja. Poleg slovenskih njegovi primerjalni viri segajo na avstrijsko Koroško, delno na Tržaško, malenkost tudi v obmejna območja Hrvaške: Medžimurje, Zagorje, delno Zagreb (Haramija 2008: 10, 72–73). Iz popisanih virov se vidi, da je upošteval tudi tuje avtorje.¹⁶ Čeprav njegovo delo hoče biti znanstveno, je posamezne različice prikrojeval in združeval, misleč, da rekonstruira prvotno pojavno obliko zgodbe, in se v ta namen zatekal celo v hrvaško slovstveno folkloro (Bezljaj 1954: 277). Zaradi stališča, da pri proznih besedilih njihova oblika ni ustaljena, ker da je odvisna od vsakokratnega zapisovalca, si je dovolil njihovo redakcijo, pri čemer je »bilo pač potrebno poiskati v zapiskih poglobitve momente in jih povedati z avtorjevimi besedami« (Kelemina in Humar 1997: 35).¹⁷ Kako je potekal njegov rekonstrukcijski postopek, se lepo vidi iz konkretnega pojasnila k vurberškemu Kresniku:

15

Gl. Murko 1897; Jagić 1896; 1903; Polívka 1897; 1903; Brückner 1899; Pastrnek 1899; Il'jinskij 1899; Jireček 1901; Ušeničnik 1905; Breznik 1912. Doma pa je doživel tudi kritike, ker da je v težnji po strokovnosti zgrešil estetski in nravnostni vidik (Glonar 1923: 37–38).

16

Vendar okrajšano, zato tu niso navedeni z vsemi pripadajočimi podatki.

17

Haramija se moti, ko trdi: »Tovrsten poseg v besedila je pravzaprav edina Keleminova napaka, saj je zgodbe pisal v tedanji sodobni slovenščini, izjemoma je ohranil kak narečni izraz« (2008: 62).

Moja obnova te znamenite snovi uporablja gradivo, ki ga je poglavitno nabral neumorni Trstenjak, nato pa uredil Jože Pajk (Kres II, 578). Temeljito poznavanje snovi mi je pomaglo, da sem vzdal v te razvaline še kakšen kamen in kamenček, ki se je bil tekom let razrahljal in izluščil iz prvotne zveze. Seveda je moja rekonstrukcija samo poskus in je nujno želeti, da se nabere še novo gradivo. (Kelemina 1930: 30)

Sodobniki so ga šteli za slovenskega Grimma, saj je kot urednik zbranih folklornih povedk res opravil pionirsko delo (Haramija 2008: 72–73), toda pri tem je skrenil z znanstveno zahtevne poti. Jakob Šilc zagotavlja, da bi bilo bolje, ko bi dobesečne odlomke podajal v normalnem tisku z imenom zapisovalca, lastne povzetke pa nakazal z malim tiskom. Tako bi se ohranila »barva in ton narodne proze« (1930: 328).

Stanislavu Škrabcu se je že ob izidu Šašljevih *Bisernic* leta 1909 zdelo nemogoče služiti hkrati znanosti in omiki. Oba cilja je mogoče doseči le vsakega zase: »Kar se izdaja v znanstvene namene, – to le obsegaj vse, kar in kaker se mej ljudstvom najde, dobro in slabo« (1909: 329). Za široko rabo pa se z izrecnim sklicevanjem na Kleinpaula (Škrabec 1909: 330) načelno strinja z določenimi posegi v slovstveno folkloro.

Mladi literarni zgodovinar in kritik Peter Pajk (1908–1932) je Kelemino pohvalil, ker je po časopisih iz druge polovice 19. stoletja razmetano gradivo različne kakovosti, pogosto »neprikladno zapisano«, prvi kritično in smiselno uredil v antologijo, upošteva vse slovenske pokrajine, ter hkrati skušal sistemizirati zbrane bajke in povedke, kot da gre za »priročnik slovenske mitologije« (1931: 632). Toda hkrati je skušal ustreči tudi zahtevam »lepe knjige« (Glonar 1923: 43), kakršno so od Štreklja terjali njegovi Matičini kritiki. Da je po izvedbi segel čez izključno znanstveni okvir, je Kelemini škodovalo. Medtem ko je Štrekelj pri *Slovenskih narodnih pesmih* skušal »iz raztresenih naših virov samo zbrati pripravno tvarino, da filologu in literarnemu historiku ne bo treba stikati za njo po vseh kotih«, Kelemina pri *Bajkah in pripovedkah slovenskega ljudstva* podano gradivo še obdeluje. Ne niza vseh posameznih povedk,¹⁸ pri vsaki ponudi le po njegovem najznačilnejšo in najpopolnejšo, njene različice pa navaja v opombah, ker da je »za proizvode narodne pripovedne umetnosti« značilna kolikor toliko trdna in ustaljena vsebina, oblika pa ne, ker da je »vselej last dotičnega zapisovalca«, zato da »izdajatelj« ni tako zavezan obliki kakor pri pesmih. Pajka tak Keleminov uredniški koncept, da je iz razvlečenega in razcefranega izročila sestavil nekakšne izpiske, ki strnjeno podajajo vsebino, pravzaprav ne moti. Po načelu, da je vsakokratna zapisana oblika povedke naključna, je Kelemina od Štreklja »svobodnejši« (Pajk 1931: 631–634).

Peter Pajk je Keleminove *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva* podrobno preučil in bil do njih upravičeno mestoma kritičen, zlasti do uvoda in razvrstitve gradiva. Toda Jiří Polívka je bil še veliko bolj. Namesto da bi *Germanoslavica*, ki sta jo začela izdajati Slovanski inštitut in Nemško društvo za slovanske raziskave v Pragi, prvega slovenskega germanista znanstvenika Jakoba Kelemino povabila k sodelovanju, je v njej doživel trdo kritiko (1931–

18

Glede na to, da Keleminova raba v »Uvodu« niha med pripovedko in povedko, si tu dovoljujem ostajati pri terminologizirani povedki, ki je v slovstveni folkloristiki danes že dodobra uveljavljena.

1932: 619–628). Polívka mu ob mitološkem uvodu očita premajhno poznavanje strokovne literature in raziskovalne metode (1931–1932: 619). Podrobno konkretno utemeljuje, zakaj zavrača vse Keleminove navedke Davorina Trstenjaka in Janeza Trdine (Polívka 1931–1932: 626). France Kotnik (1943: 45) je kljub lastni zadržanosti do mitološkega uvoda in načina povzemanja povedk skušal popraviti porazen vtis iz tujine in zagotavljal, da si je na podlagi navedene literature iz nje mogoče ustvariti predstavo o slovenski pripovedni folklori. S podobno oceno se mu pridružujeta France Bezljaj (1954: 277) in Ivan Grafenauer (1957: 199–200). S filološke strani upravičeni kritiki njene znanstvene zanesljivosti navkljub je Keleminova zbirka spodbudila pozitiven odmev v tedaj porajajoči se slovenski primerjalni literarni vedi. Anton Ocvirk (1931: 245) se je lotil znamenite razprave o, po njegovem, »najelementarnejših« slovenskih mitičnih simbolih: *Lepi Vidi*, *Petru Klepcu*, *Kralju Matjažu* in *Kurentu*, ki so se zasedrali v slovenskem leposlovju, in je z njimi skušal razbrati štiri temeljne duševne poteze slovenskega človeka (Ocvirk 1931: 245).

2. Ivan Grafenauer je ob študiju *Lepe Vide* leta 1943 vztrajal, da je za znanstveno rabo veljavno le zanesljivo gradivo: »Kakršnokoli spreminjanje besedila, bodi iz subjektivnih vidikov, npr. jezikovne in estetske lepote, ali objektivnih ozirov, npr. moralno-pedagoških, lahko zabriše sledove, ki bi nas vodili v preteklost. Niti tekstnokritično obnavljanje ni na mestu, če hoče obnova natančni zapisek nadomestiti.« (1943: 372–373) V izdajah za široko rabo pa je predlagal, nekako tako, kakor se podajajo besedila antičnih klasikov, starih italijanskih, starofrancoskih, starih nemških in drugih pesnikov, »samo najlepše in najznačilnejše iz znanstveno že priobčenih [...] t. j. po najboljšem rokopisu, ki pa se vneso vanj popravki iz drugih rokopisov, v katerih so se posamezna mesta bolje ohranila, zmaličene in zato nerazumljive besede ter stavke pa skušajo iz popačenih zapisov tudi uganiti« (Grafenauer 1943: 372–373).

Grafenauer je bil prislovično akribijski znanstvenik, vendar je stališče, da je treba terensko gradivo ohraniti čim bolj dobesedno, razrahljal v smislu Kleinpaulovih stališč glede prepesnjevanja (Stanonik 2006b: 299–306). Ni pa podlegel zavestnemu osebnemu stiliziranju pri objavljanju slovstvene folklore, kakor so ga prakticirali Charles Perrault, brata Jakob in Wilhelm Grimm, Vuk Stefanović Karadžić (Grafenauer 1951: 47).

3. Na tako stališče se je vznemirjeno odzval Milko Matičetov, opiraje se na lastno terensko prakso. Živo pripovedovanje je vedno dobilo prednost pred besedilom (pri)znanega pisatelja, naj se kosajo z njim še tako slavna imena (1959: 132–134). To je preveril s primerjavo pravljice o slamici, ogečku in bobku pri treh knjižnih avtorjih (Wilhelm Grimm, Fran Levstik, Fran S. Finžgar) z živo pripovedjo kmeta Lojzeta Tratarja, ki jim je v tej tekmi po mnenju Matičetovega enakovreden. Posvaril je, naj »nihče ne preskuša svojih prirediteljskih ali pisateljskih zmožnosti na njihovih [pripovedovalčevih] tekstih«. Če drži načelo, da so tudi »pripovedovalci iz ljudstva lahko umetniki, ne morejo drugi umetniki« – čeprav morda »visoko usposobljeni« – popravljati njihovih umetnin, spreminjati njihovega jezika, stila, vsebine. Po njegovem »idealnih ljudskih umetnin« ni, so samo fiktivni kabinetni izdelki (Matičetov 1959: 128–129, 132–134).

Slovstvena (in glasbena) folkloristika v skladu s pravili zapisovanja kot reprodukcija načelno zavračata vsakršno poseganje v predmet svojega raziskovanja (Stanonik 2001: 345–380), torej v besedila, toda realna praksa je daleč od njunega ideala.

4. Dušica Kunaver, po študiju anglistika, se že nekaj desetletij ljubiteljsko spušča na etnološko, večinoma na folkloristično polje. Njeno »samovoljno brskanje po narodopisni njivi«¹⁹ je kmalu doživelo javni opomin. Ne gre ji odrekati dobrih didaktičnih zamisli, toda za njihovo izvedbo ji manjka strokovna odgovornost, zato je bilo njeno početje v vsestranski kritični oceni prepoznano kot slovstveni folklorizem (Stanonik 1992: 678).²⁰ Bližnjica do njega je sklicevanje Dušice Kunaver na ljubiteljstvo.

Poglavitna pripomba v kritiki je merila na njeno anonimno uporabo gradiva iz že objavljenih zbirk (Stanonik 1992: 677, 679). Ni primerjave med znanjem in naporom in seveda tudi zadoščenjem po opravljenem delu ob pridobivanju gradiva na terenu ter zgolj iskanjem že objavljenih zgodb za tematsko zasnovano zbirko. Če ne javna kritika, je osebno dozorevanje pripomoglo, da so vsaj v nekaterih naslednjih njenih objavah viri dodani,²¹ le da marsikdaj ohlapno in površno.²²

Žal je ostalo zelo neustrezno, da ne rečemo napačno, žanrsko poimenovanje, ki ga Dušica Kunaver uporablja v svojih knjigah. V slovenski slovstveni folkloristiki je *legenda* pravzaprav vrsta povedke, ki se motivno navezuje na krščanski kulturni krog (prim. Dolenc v Stanonik 1999: 337–338), ne da bi se čutila kakršna koli obveznost do krščanske veroizpovedi. Ravno v tem se razlikuje od legend v krščanskem pomenu besede. V knjigi *Legenda o Krasu* (Kunaver in Lipovšek 1993) je naslov kričče navzkriž z vsebino in še bolj z ilustrativno figuro na naslovnici. Zanju bi bil veliko bolj umesten splošen naslov Povedke o Krasu. Res je med njimi nekaj legendnih, toda bolj izrazite so zgodovinske, razlagalne, strašljive – in prav nanje se nanaša naslovnica. Seveda ima vsak/-a avtor/-ica pravico po svoje naslavljeni lastne knjige, toda če gre za žanrsko poimenovanje, se je treba držati strokovnih meril. Naslovi, ki se ne ujemajo s šolskim znanjem, mladež zmedejo in učitelji izgublajo avtoriteto, saj njihovemu pouku življenje zunaj šole ne pritrjuje. Še hujša zmeda je v naslovu žepne knjižice *Pripovedi, miti in legende: iz krajev Osrednjeslovenske regije* (Kunaver in Lipovšek 2013) v turističnopropagandne namene. Naslov napoveduje obsežno strokovno knjigo, čeprav poznavalca takoj zmoti neuravnoteženost v naslovu. V žanrski teoriji (kamor po naslovu problematika sodi) je termin »pripoved« nadrejen mitu in legendi. Toda težava je v tem, da v slovenski slovstveni folklori mitov in legend tako rekoč ni. Če pa že, jih je primerneje poimenovati slovensko: povedke. To, kar Dušica Kunaver (in drugi)

19

Zmaga Kumer, Samovoljno brskanje po narodopisni njivi, *Delo, Književni listi*, 21. febr. 1985.

20

Na kratko veljajo za opredelitev folklorizma naslednji trije kriteriji oz. pogoji:

1. da pojav, ki je predmet etnološkega preučevanja, izstopi iz svojega avtentičnega okolja;
2. da pri tem spremeni svojo prvotno funkcijo;
3. da mu je ob izgubi lokalne pripadnosti dodeljena vloga nosilca širše, npr. regionalne identitete (Stanonik 1990: 20–42). Folklorizem želi s folklornimi pojavi biti všečen množičnemu porabniku, potrošniku.

21

S tega vidika sem pregledala tiste knjige, ki so mi jih v eni strokovni (ISN, ZRC SAZU) in eni javni ustanovi (Mestna knjižnica Ljubljana) lahko ponudili.

22

Npr. v: Dušica Kunaver, *Miza v slovenskem ljudskem izročilu*, kjer viri, ki sledijo takoj za kolofonom, niso enotno navedeni, manjka tudi letnica 2014 (Kunaver 2014a).

poimenujejo legende, so slovensko po starem pripovedke, v slovstveni folkloristiki pa se je zanje uveljavilo ime *povedke*. Če so bile legende res znane že prej, so se še toliko bolj razpasle zaradi slabih prevodov iz angleščine, v kateri »legend« pomeni to, kar pri nas praviloma povedka. Že iz tega se vidi, kako prevajalci in drugi ne sledijo strokovnemu napredovanju v naši sferi. To zaostajanje se lepo vidi iz naslova zbirke *Slovenija, dežela legend* (Kunaver 2013) in knjige iz zbirke z naslovom *Legende treh rek Ljubljani – Soča – Sava* (Kunaver in Lipovšek 2017), saj že omemba treh rek pove, da nikakor ne more iti za legende, kvečjemu za razlagalne povedke.²³

Tretje, kar je strokovno in etično nevzdržno pri knjigah Dušice Kunaver, je navajanje avtorstva.²⁴ Namesto da bi sprejela status urednice, ga spregleduje. Namesto da bi se uvidevno postavila za gradivo, ki so ga s trudom zbrali drugi in ga je ona le *izbrala* na določeno témo, se postavlja kot avtorica, kakor pričajo naslovi njenih objav. S tem se dela krivica tako nosilcem slovstvene folklorne na terenu, ki so resnični (vsakokratni) avtorji,²⁵ kakor zapisovalcem oz. zbiralcem (ki se lahko upravičeno štejejo za drugotne avtorje), saj bi se brez njih za zgodbe prvih ne izvedelo. Zato so neprimerni naslovi, pri katerih se navaja kot avtorica na prvem mestu, saj je njeno delo v resnici uredniško. Nekaj malega že prej objavljenega folklornega ali etnološkega gradiva s privlačno oz. všečno tematiko *le izbere*, poišče slikovito opremo ali ne, doda kratko, površno spremno besedo, v smislu folklornega obrazca pripiše geslo samo na sebi ali kot naslov zbirke (prim. *Pod lipo domačo*) in objavi pod svojim imenom. Vsaj dve objavi in morda še katero spremlja geslo: *Slovenska ljudska dediščina – dota za prihodnost*.²⁶

Realni vložek navidezne avtorice v njeno posamezno knjig(ic)o, najbrž na priporočilo, nasvet ali celo zahtevo uradne instance, je razviden iz pojasnila v kolofonu, npr. »Uredila in vezno besedilo napisala« (1993); »Zbrala« (1996, 2007); »Za mladino priredila« (2016); »Zbrala in za mladino priredila« (2014a), s čimer se ujema kataložni zapis o publikaciji (CIP), marsikdaj pa ne. Tako je npr. publikacija z naslovom na platnici »Dušica Kunaver. *Živali Zlatorogovega kraljestva v ljudskem izročilu*« znotraj naslovljena: »*Živali Zlatorogovega kraljestva v ljudskem izročilu*. Zbrala Dušica Kunaver. Samozaložba. Ljubljana 1996«,²⁷ kar se ujema s kolofonom. Kataložni zapis o publikaciji (CIP) sledi notranjemu naslovu, ki se bolj ujema z dejstvi, saj so gradivo zbrali in že prej objavili drugi, Dušica Kunaver jih je izmed njih nekaj samo izbrala. Naslov pa tako in tako ni posrečen, saj se v publikaciji navedene

23

Prav tako je škoda, da je naslov *Sveti Coprijan*, ki postavlja v ospredje legende, v navzkrižju s podnaslovom: *Pravljice, povedke in drugo pripovedno izročilo iz Motnika in okolice*. Zapisal Gašper Križnik. Uredili Breda Podbrežnik Vukmir in Monika Kropelj Telban (2020).

24

Izhajam iz delne bibliografije Dušice Kunaver, zato se opravičujem, če sem kaj pomembnega zgrešila.

25

Ki so marsikdaj samoiniciativni ali zaprošeni zapisovalci lastnih zgodb.

26

Dober dan, krub. Krub v slovenskem ljudskem izročilu (1991); *Slovenska obala v ljudskem izročilu* (2014b).

27

Viri (pripovedi, pesmi, kratki obrazci) so navedeni zadaj.

živali, razen gamsa, pojavljajo kjer koli, in ne zgolj v »Zlatorogovem kraljestvu«. ²⁸ Enako je notranji naslov upoštevan v CIP v knjigi *Slovenske rečenice* (2007). ²⁹

Cikcak pravilo, tj. izmenjavanje naslovov na platnicah in na notranji strani knjig, se v njenih objavah ohranja še v naslednjem desetletju (prim. Kunaver 2016), kot da želita biti volk sit in koza cela. V javnosti požanje slavo avtorice, stroka pa tudi nima kaj reči, saj ve, da uradno velja notranji naslov. S tega vidika sta korektni vsaj dve njeni zbirki, ki zajemata ves slovenski prostor. V prvi, *Slovenske bajke in pripovedke* (1999), so ponatisnjene objave iz revije *Otrok in družina* (1986–1988), vendar gre že tam zgolj za ponatis iz virov, ki so s folklorističnega vidika nezanesljivi, ker so pretirano avtorski. Zbirka *Slovenske ljudske pravljice in pripovedke* (2010) se delno pokriva s prejšnjo. Nova, neposredno terenska je le zadnja zgodba v njej.

Vsekakor so pravljice in povedke najprej živele med ljudmi. Šele potem so prišli zbiralci ter jih razvrstili v arhive in knjige. Iz njih v naslednji fazi Dušica Kunaver nabira besedila za svoje objave. Zato bi bilo treba njen delež določiti bolj natančno. Zgolj z objavo gradiva, ki so ga drugi daleč pred njo nabrali in poskrbeli za njegovo javno dostopnost, ji avtorstvo pač ne pripada.

5. Ilja Popit, po študiju pravnik, drugače dolgoletni novinar v gospodarski redakciji časopisa *Delo*, se je po upokojitvi lotil zbiranja žanrsko različnih folklornih pripovedi, ki jih je v drugi polovici 19. stoletja po številnih slovenskih glasilih objavljaj Matija Valjavec Kračmanov in jih nameraval izdati samozaložniško v trilogiji. Zaradi premajhnega zanimanja zanje se je odpovedal prvotnemu načrtu in izdal le del z naslovom *Narodne pripovedke u i oko Varaždina* (1858a), zbiranje pa nadaljeval, s podmeno, da so slovenske. ³⁰ Opuščeni Valjavčev načrt je oživil in skušal uresničiti Ilja Popit tako, da je njegove objave »poiskal, prevedel iz narečij in jih razlagal« (2002: 4) ³¹ ter izdal pod naslovom *Kračmanove pravljice* (2002). Drugi del *Kračmanovih pravljič* (2007) vsebuje širšo, že tudi etnološko snov ter je prav tako bogato opremljen z viri in komentarji. ³² Ti so posebej dobrodošli. Čeprav nekatere od pripovedi danes pripadajo hrvaškemu kulturnemu krogu, so po zaslugi Ilje Popita na voljo v slovenski knjižni obliki. Navedeni kajkavski zgledi so dobrodošlo primerjalno gradivo, sicer pa je na vsakršnih mejnih območjih vedno težko precizirati duhovno lastnino, brez vsakršnih teženj po prisvajanju.

28

Pod nebom: ptice: ruševac, orel, žolna, slavec, škrjanec, sraka, vrana, sova, čuk, kukavica, sinica, kos. V vodi in ob vodi: riba, rak, žaba, močerad, komar, kača. Na travniku in drugod: krt, kobilica, polž, rogač, mravlja, muren, pikapolonica. V gozdu: zveri: medved, lisica, volk, jazbec; zajec, jež, polh, srna. V Zlatorogovih višavah: gams.

29

Dodani pristavek: »Za uho si jih zapiši« je tokrat prav posrečen. Njegovo pravo razumevanje se dojame šele na platnici zadaj po prebranem pojasnilu, kaj je včasih spremljalo postavljanje mejnikov.

30

[Matija Valjavec] Kračmanov, O Rojenicah, *Kmetijske in rokodelske novice* 16 (1858b): 13–14.

31

Prevaja se iz tujega jezika v domači, v našem primeru slovenski jezik, medtem ko za poknjževanje narečij raje uporabljam in predlagam glagol »prestaviti«.

32

Matija Valjavec, *Kračmanove pravljice*, Radovljica: Didakta 2002; Matija Valjavec, *Kračmanove pravljice*, drugi del, Radovljica: Didakta 2007.

Popit sam piše, da je pravljice, povedke in drugo folklorno gradivo »poiskal«, kar pomeni, da ni vedel, kje ga bo dobil, in je zato moral prelistati goro časopisov. Na skoraj tisoč straneh je zbranih 1070 enot folklornega gradiva iz duhovne kulture. Že to priča o veliko vložnega dela v navedeni projekt. Nato ga je prestavil iz narečij v knjižni jezik. Tudi to dokazuje veliko Popitovo gorečnost. Strokovno gledano je ta faza najbrž najšibkejša. Za popularizacijo Matije Valjavca in njegovih pravljic pri slovenskih bralcih je vsekakor dobrodošla, za zanesljive strokovne analize pa bo treba njegove prevode preveriti v originalu.³³ V nobeni drugi od tu obravnavanih zbirk ni tako bogatih komentarjev, kakor jih je večini »poiskanih« folklornih enot dodal Ilja Popit, pri čemer mu je zelo prav prišla njegova pravniška izobrazba. Škoda le, da ponekod manjkajo viri (objava ipd.), od kod je posamezna pripoved.³⁴

6. Anja Štefan je (vsaj formalno) izšolana (slovstvena) folkloristka (Štefan 2019: 261), kar je razvidno iz poglavja »O pripovedovalcu, zbiranju in objavi njegovih pripovedi« v prvi knjigi zbirke *Slovenski pravljničarji*, v kateri je tudi po njeni zaslugi prišel na dan pripovedovalski opus Antona Dremlja Resnika (Matičetov in Štefan 2010). Zato je zunaj in znotraj knjige navedeni naslov kar pravšnji: *Slovenski pravljničarji 1*. Uredniki zbirke: Monika Krojej, Ingrid Slavec Gradišnik, [†]Milko Matičetov. V kolofonu bi bilo dejstvom ustrezno primerneje in spoštljivo do častitljivega sodelavca najprej navesti terensko delo Milka Matičetovega (»Pripovedi zapisal in posnel ter zbirko zasnoval: Milko Matičetov«) in šele nato kabinetno delo³⁵ (»Knjigo zasnovala in pripravila, besedila transkribirala in spremno študijo napisala: Anja Štefan«), tj. po vrstnem redu, kakor si glede na težo avtorstva – a) pripovedovalec, b) terenski zapisovalec, c) kabinetno delo – sledijo imena v kataložnem zapisu knjige (CIP) v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani: na prvem mestu »Anton Dremelj Resnik, [pripovedi zapisal] Milko Matičetov ter [besedila transkribirala in spremno študijo napisala] Anja Štefan«.

V zborniku s simpozijev Milku Matičetovemu v spomin v Ljubljani in v Padovi (Stanonik in Steenwijk 2022) je Anja Štefan svoje delo teoretično okarakterizirala kot »[p]oustvarjanje folklornih pripovedi iz zapuščine akad. dr. Milka Matičetovega« (2022: 469–477). Tukajšnja ocena se ne spušča v njene pripovedovalske veščine, ne skriva pa zadrege zaradi podobnih teženj, kakor jih prakticira Dušica Kunaver. To se najlepše vidi pri navedbi naslovov in navedb v kolofonih, ki se ne ujemajo s kataložnimi zapisi v CIP v vsaj dveh zbirkah: Anja Štefan, *Za devetimi gorami. Slovenske ljudske pravljice* (2011).³⁶ Zunanji in notranji naslov se ujemata, kolofon pa dopolnjuje: »Uredila Andrej Ilc in Irena Matko Lukan. Tehnično uredili Jerneja Rodica in Sanja Janša. Mladinska knjiga, d. d. Ljubljana 2011.« Pogojna avtorica je zgolj *izbrala* 54 pravljic iz raznih virov, ki so zadaj skrbno navedeni, kar

33

Nekaj primerov te vrste že obstaja (prim.: Stanonik 2021b: 102–115).

34

Recenzentska pripomba.

35

Morda je na začetku bilo celo tako zamišljeno, ker zdaj deluje nejasno, na katero zbirko se nanaša druga alineja v kolofonu.

36

Sicer pod črto, vendar zelo pomembno: Pristavek »ljudska« je pleonazem. Že »pravljica« sama na sebi sporoča, da je »ljudska«. Kar je več in drugače, pa se dodaja: »knjižna« in »avtorska« pravljica. Podobno kot ločimo sociologijo in nato izpeljemo: sociologija kulture itn.

je seveda prav.³⁷ To ji je dalo nekaj dela, prav tako redakcija besedil. Toda to še ne pomeni, da je v kolofonu knjige upravičena biti na prvem mestu v smislu avtorice. Uradni vpis v knjižni katalog (CIP) je tudi tokrat korekten do nosilcev slovstvene folklore, saj njim daje avtorsko prvenstvo: »*Za devetimi gorami*: [slovenske ljudske pravljice] / [zbrala]³⁸ Anja Štefan.«³⁹

Podobno velja za zbirko z enakim naslovom zunaj, na platnicah, in znotraj: »Anja Štefan, *Tristo zajcev. Najlepše slovenske ljudske pravljice iz zapuščine Milka Matičetovega*.« V kolofonu v slogu Milka Matičetovega, ki je bil v slikovitosti neposnemljiv, beremo: »Poiskala, prepoznala in preoblekla: Anja Štefan.« Toda upoštevati bi bilo treba vrstni red, kakor je naveden v CIP. Najprej *pripovedovalci pravljic*, ki jih simbolizira oz. zastopa naslov *Tristo zajcev. Najlepše slovenske ljudske pravljice iz zapuščine Milka Matičetovega*, ki je primerno na drugem mestu kot »*najditelj*« in *zbiralec*; za njim *urednica* Anja Štefan [Poiskala, prepoznala in preoblekla Anja Štefan. Spremnno besedilo Knjigi na pot in viri Anja Štefan.].⁴⁰

Anja Štefan opredeljuje svoje posege v posamezna besedila po težavnostnih stopnjah: »transkribirala, v knjižni jezik prenesla in priredila«; »v slovenski knjižni jezik prenesla«; »priredila«; »rahlo priredila«. Medtem ko sta prvi dve fazi nujni in poknjžene marsikdaj upravičeno, redakcija in lektoriranje morda celo potrebna, nisem prepričana, da so t. i. priredbe zmeraj umestne. Za zadnji dve kategoriji (»prirejanje«, »rahlo prirejanje«) sta tu v premislek dve primerjavi med besedilom, ki ga je zapisal Matičetov, in istim besedilom v priredbi Anje Štefan:

Repek

Tedaj se je primerilo, da je bil mož, ki je imel majhnega majhnega pèska, tako majhnega, da ga ni bilo moč niti videti. In ta pesek je imel majhen majhen majhen repek, tak repek, da mu ga ni bilo moč niti prijeti!

In tedaj nazadnje, tedaj nazadnje tedaj, tedaj nazadnje ...

[Glas iz poslušalstva:] »In tedaj?«

In tedaj nazadnje, če bi bil tisti pesek imel daljši repek, bi tudi pravljica bila daljša. In ker je imel tako majhen repek, ni mogla biti daljša – se je končala! (Matičetov 1973: 208)

Repek

Živel je mož, ki je imel majnega majhnega psička. Tako majhnega, da ga ni bilo mogoče videti. In ta psiček je imel majhen majhen majhen repek. Tak repek, da ga ni bilo moč niti prijeti!

Če bi imel psiček daljši rep, bi bila tudi naša pravljica daljša. Tako pa je majhna kot repek – se je že končala! (Štefan [ur.], priredila: 2019: 61)

37

Največ (17) je Matičetovih, 11 jih je iz zbirke *Glasovi*, devet jih je zbrala sama in prav toliko jih je bilo zapisanih za študijsko obveznost pri predmetu *Ustno slovstvo / Slovstvena folkloristika* (nosilka Marija Stanonik) na Oddelku za slovenistiko, sledijo še iz Štrekljeve zapuščine in Križnikove zapuščine idr., arhivirane v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana.

38

Še boljše bi bilo: izbrala.

39

Glede na to opozorilo o zavarovanju avtorstva na podlagi Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah deluje tragikomično.

40

Podatki o virih (Štefan 2019: 266–271) so dobrodošli, toda glede na to, da je knjiga uvrščena v zbirko *Zlata ptica*, ki želi streči izbranemu estetskemu okusu, je delež ene in iste osebe pri vsaki posamezni enoti pretirano podroben. Racionalno bi bilo na enem mestu združiti tiste enote, pri katerih se ponavljajo enaki posegi vanje. [Dodani besedili:] Spomini na sodelavca Milka Matičetovega (Fanči Šarf); Spomini na očeta Milka Matičetovega in Rezijo (Zarja Koliševska).

Milko Matičetov skuša z eno, edino nosilno besedo »pesek« [= psiček], ki se celo rima z besedo »repek«, ohraniti barvo narečja in doseže živo govornjo situacijo s ponavljanjem pridevnika (»majhen«) in časovnega prislova (»tedaj«) v členkovni rabi, vendar dramatično napetost nenadoma šokantno razdre. Matičetov bi ji vsekakor dal prednost pred priredbo Anje Štefan, ki je pravljico naredila uglajeno, prostorsko in časovno nedoločno, toda njena dramatična napetost je izgubljena (prim. Matičetov 1956: 125–127).

Za primer »rahle« priredbe Anje Štefan sledi pravljica *Skakelj pevec in citiravec pri rúsicah*. Spremembe so prikazane v zaporedju, kot se pojavljajo:

1. Združitev odstavkov v enega:

Matičetov: prva dva odstavka. (*Zverinice* 1973: 167)

Štefan: oba odstavka združila v enega. (*Tristo zajcev* 2019: 34)

2. Obrnjen besedni red:

Matičetov: *Je rekla: »Molčite in spravljajte,«* bo že prišla zima. (1973: 167)

Štefan: *»Molčite in spravljajte!«* je rekla. Bo že prišla zima. (2019: 34)

3. Zamenjano povedkovo določilo:

Matičetov: ... je začelo biti mrzlo. (1973: 167)

Štefan: ... je začelo biti mraz. (2019: 34)

4. Dodan veznik *pa*:

Matičetov: Potem, ko je prišel celo sneg in velik mraz, ni mogel nikamor več. In je tako iskal, tako iskal, kam bi se umaknil. [...] Je lepo šel trkat k rusicam. (1973: 167)

Štefan: Potem, ko je prišel celo sneg in velik mraz, *pa* [dodano] ni mogel nikamor več. In je tako iskal, tako iskal, kam bi se umaknil! *A kam?* [...] *Pa* [dodano] je šel lepo trkat k rusicam. (2019: 34)

5. Pogovorni glagol poknjizen:

Matičetov: »Kaj *češ?*« (1973: 167)

Štefan: »Kaj *hočeš?*« 2019: 34)

6. Vikanje zamenjano s tikanjem:

Matičetov: »*Počakajte*, bom šla vprašat gospodinjo« ... (1973: 167)

Štefan: »*Počakaj*,« ... (2019: 34)

7. Obrnjen besedni red:

Matičetov: »*Sem pel* in skakal z rožice na rožico.« (1973: 168)

Štefan: »*Pel sem* in skakal z rožice na rožico.« (2019: 36)

8. Narečno oz. pogovorno besedišče posodobljeno:

Matičetov: »Tako nam *bojo* dnevi manj dolgi, *bomo laže* prebile zimo in tudi on jo bo prestal. Ko bo *spomlad*, naj gre spet *tje* po travah.« (1973: 168)

Štefan: »Tako nam *bodo* dnevi manj dolgi, *lažje* bomo prebile zimo in tudi on jo bo prestal. Ko bo *pomlad*, naj gre spet *tja* po travah.« (2019: 36)

Ne vem, ali bi se Matičetov s takšnimi spremembami strinjal. Seveda se je zavzemal za izboljšane zapise pravljič, toda ne z naknadno redakcijo tretje osebe, temveč v sodelovanju z resničnimi avtorji besedil, tj. s pripovedovalci. Zapisal je: »Izboljšava, hkrati delo dveh mož (pravljjičarja in nabiravca/prevajavca) je seveda daleč najboljša avtorizacija« (Matičetov

2010: 22, 23). Ne rečem, da jezikovni pregledi transkribiranih besedil oz. lektoriranje in njihova redakcija niso potrebni. Toda navedena primerjava ne daje vtisa, da so posegi v besedilo zares pripomogli k njegovemu izboljšanju, ponekod se zdijo nepotrebni, celo prisiljeni.

Pri strokovnih knjigah so viri res na koncu, medtem ko bi bil pri tukajšnji bolj primeren zamenjan vrstni red poglavij: »O ustvarjalcih« in zatem »Viri«. Najprej so bili pripovedovalci s svojimi zgodbami. Milko Matičetov je pripovedovalce odkril in dosegel, da so mu zgodbe povedali, jih zapisal ali posnel, skratka zbral. Šele potem pride na vrsto uredniško delo.

Tudi pri opisu avtorjev je Matičetov prikrajšan. Če urednica zase navaja številne (ali vse?) samostojne objave, ki se nanašajo na njeno redigiranje, prirejanje in urejanje folklornih pripovedi, bolj ali manj povezano z delom Milka Matičetovega, bi bilo še toliko bolj nujno, da bi bile v članku o njem poleg *Zverinic* navedene vse njegove samostojne objave, ki so zdaj ohlapno skrite v megalomansko številko »okoli 300 znanstvenih člankov in knjig« (Štefan 2019: 260).

Pretirana je trditev na platnicah zadaj, da jih je »izbrskala iz nepreglednosti bogatega Matičetovega gradiva«. Že prej jih je bilo objavljenih iz obravnavane knjige blizu dvajset, Smerinjekove je obravnavala v magistrski nalogi (Štefan 1999) in za Resnikove je vedela iz spredaj omenjene zbirke. Na novo objavljenih je prav tako blizu dvajset.

Kategorična trditev, da gre za najlepše slovenske pravljice, je lahko le osebna. Še toliko bolj, če se iz statistike vidi, da pokrajinska zastopanost pravljič ni enakomerno razporejena po celotnem slovenskem etničnem ozemlju. Bolj se naslanja na minulo sodelovanje Milka Matičetovega in Anje Štefan. Kar 17 pravljič je s skrajnega zahoda zunaj slovenske državne meje (Rezi-ja, Terska dolina, Benečija) s slavno Tino Wajtavo na čelu. Skoraj vse so bile že objavljene; prav tako dolenjske z Antonom Dremljem Resnikom (štiri pravljice) in petimi drugimi pravljicami. Ostrožniki, kjer je bila zapisana ena izmed pravljič v zbirki, so v Sloveniji trije (*Atlas* 1996: 398). Zato sem sklepala, da so iz tega kraja navedene pravljice najbrž štajerske, saj drugih od tam ni, toda zadnji hip se je izkazalo, da so prav tako z Dolenjske (Matičetov 1956: 123). Gorenjska je skržena na eno samo topografsko točko (Kranjska Gora), sicer reprezentativnim Petrom Jakljem Smerinjekom,⁴¹ saj je le ena pravljica od drugod (Selška dolina). Tri so iz Koroške, dve oz. tri s Primorske,⁴² po ena iz Prekmurja in Porabja. S Štajerske potemtakem ni nobene.

V utemeljitvi za malo Prešernovo nagrado, ki jo je prejela »posebej za zbirko pravljič *Tristo zajcev*«, s katero da je »v živost vrnila premišljen izbor slovenskih folklornih pripovedi iz zapuščine Milka Matičetovega« (Ministrstvo za kulturo 2022), je zaslediti enake formulacije kot na platnici omenjene knjige (Štefan 2019), npr.: »Njene nove ubeseditve [...] spoštljivo ohranjajo sledi starega pripovedovanja.« Dvomim, da je bilo pri odločitvi za omenjeno nagrado upravičeno dati na prvo mesto nagrajenkino »poustvarjanje folklornih pripovedi iz zapuščine akademika dr. Milka Matičetovega« (Štefan 2022: 474–476), ker dela krivico pripovedovalcem in Milku Matičetovemu. To se najlepše vidi iz vpisov v katalog (CIP).

41

Urednica ga je vsestransko obdelala v magistrski nalogi.

42

Če upoštevamo še Podbelo (*Veliki atlas Slovenije* 2012: n 93/C1, 600), ki je pokrajinsko pomanjkljivo označena.

7. Pod imenom slavista in komparativista Božidarja Premrla je Inštitut za slovensko narodopisje leta 2019 izdal *Bedenice, Kraški šopek Milka Matičetovega*, kot poetični poklon imenovanemu raziskovalcu slovenske slovstvene folklore. Žal pa gre za avtorsko zlorabo zbranega gradiva. V kolofonu je Matičetov imenovan samo kot oseba na vsečni naslovnici in po abecednem redu naveden med številnimi avtorji fotografij. Nikjer ni razvidno, da je Milko Matičetov avtor v knjigo vključenih besedil. Pošteno bi bilo, da bi mladostne literarne, strokovne terenske in kabinetne zapise Milka Matičetovega objavili z ustreznim naslovom pod njegovim imenom, Božidarju Premrlu pa priznali sorazmeren uredniški delež. Tako kot je njuno razmerje profesionalno prikazano v CIP, tj. v kataložnem zapisu o publikaciji v Narodni in univerzitetni knjižnici: »Milko Matičetov, Bedenice: kraški šopek Milka Matičetovega iz Koprive / [zbral] Božidar Premrl« in prav tako pošteno v Digitalni knjižnici Slovenije (dLib) v angleščini: »Matičetov (avtor), Premrl, Božidar (glavni urednik).«

Praviloma (naj!) avtorji upoštevajo bibliotekarsko kategorizacijo objave, tu pa je znova prišlo do nepojasnjene navzkrižja (Stanonik 2021a: 157–160). S tem se dela krivica strokovnim izdajam folklornega slovstvenega gradiva, v katero je vloženo prav toliko ali še več dela, pa ne doživijo kakšne posebne javne pozornosti, vendar si njihovi uredniki nikdar ne usodijo napisati se na prvo mesto pred gradivo in zbiralca. To še toliko bolj velja za strokovne izdaje slovstvenega folklornega gradiva. Prim.: *Sveti Coprijan, Pravljičarji, povedke in drugo pripovedno izročilo iz Motnika in okolice*. Zapisal Gašper Križnik. Uredili Breda Podbrežnik Vukmir in Monika Kropelj Telban. Založba ZRC, Ljubljana 2020.« Enako je zapisano tudi v CIP in pri citiranju ni nobene zadrege. Seveda bi opravljeno delo ob kaki drugi priložnosti zaslužilo natančnejšo oceno.

Spredaj omenjeni prvi knjigi o Resniku (2010) sta se v seriji *Slovenski pravljicarji* pridružili dve z enako ali še bolj zahtevno jezikovno redakcijo objav, rokopisov in posnetkov Matičetovega. Prva je *Pripovedno izročilo Slovencev v Porabju* (2017). Zanj sta tehnično in jezikoslovno najbolj zaslužna Marija Kozar Mukič in Dušan Mukič, ki sta s strokovno pomočjo Monike Kropelj Telban in Vere Smole z več koraki spravila na papir magnetofonske posnetke Milka Matičetovega iz leta 1970 v Porabju.⁴³ Avtorsko prvenstvo in delež vseh udeleženih pri tem delu sta v kolofonu in v kataložnem zapisu (CIP) primerno predstavljena in sta med seboj usklajena, medtem ko to ne velja za naslovnico in notranji naslov, kar bralca že lahko spravi v zadrego.

V delu *Folklorno gradivo iz Tera – 1940. Terenski zapisi Milka Matičetovega* (2022) je na prvi pogled obzirno omenjeno samo njegovo ime in šele pri naslovu znotraj so za njim navedeni uredniki: Barbara Ivančič Kutin, Rok Mrvič, Monika Kropelj Telban, ki jim gre (za)hvala, da je po osemdesetih letih prišlo do objave prvih sadov terenskega dela Matičetovega. Tudi v kolofonu obstaja pravo razmerje v hierarhiji terenskega in kabinetnega dela. »Zbirka Slovenski pravljicarji 3. Urednici zbirke: Monika Kropelj Telban, Ingrid Slavec Gradišnik. *Folklorno gradivo iz Tera – 1940. Terenski zapisi Milka Matičetovega*. Zbral in prevedel v knjižno

slovenščino: Milko Matičetov. Uredili in spremno besedo napisali: Barbara Ivančič Kutin, Rok Mrvič, Monika Kropelj Telban. Recenzentki: Jožica Škofic in Marjetka Golež Kaučič. Transkripcija narečnih besedil: Rok Mrvič. Jezikovni pregled narečnih besedil: Rok Mrvič, Janoš Ježovnik; Jezikovni pregled: Jožica Narat, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2022.«

Nobena tovrstna zbirka najbrž ne bo doživela toliko ponatisov, kot so jih *Slovenske narodne pravljice* (1952), pa komaj kdo ve, da jih je uredil Alojzij Bolhar. V knjigi *Babica pripoveduje* (1984) je preprosto pripisano: »Izbrala Kristina Brenkova.« *Zverinicom iz Rezije* (1973), ki jih je »[u]jel in udomačil« sam, se je podredil Milko Matičetov, prav tako avtorica zbirke *V deveti deželi* (1995), za katero so zaslužni mladi zbiralci po vsej Sloveniji.

SKLEP

Folklorna besedila še danes ne uživajo pravnega varstva, zato je pripovedovalcem kot vsakokratnim prvim avtorjem in njihovim zapisovalcem/zbiralcem, ki jih je upravičeno upoštevati kot drugotne avtorje, veliko težje uveljavljati avtorske pravice. Zato obstaja nevarnost, da si jih pridobijo nekateri posamezniki, ki sami niso niti zapisovalci niti zbiralci na terenu, ampak zgolj uredniki že celo objavljenega zbranega folklornega gradiva ali posameznih avtorskih besedil, še toliko prej, če vanje posegajo lektorsko, marsikdaj tudi pod pretvezo, da jih izboljšujejo in prirejajo za mlade ali manj zahtevne bralce.

Primeri iz slovenske prakse kažejo, da pri posredovanju folklornih besedil v javnost glede na estetiko, etiko in celo moralo v vsakdanjem pomenu besede obstajajo različna izhodišča in stališča. Razlike so celo med znanstveniki,⁴⁴ prav tako med šolniki,⁴⁵ ki so imeli pred očmi predvsem učence, katerim so želeli posredovati umetnost govornega jezika, kaj šele med tistimi, ki z njegovimi produkti tudi nastopajo.⁴⁶ Medtem ko je v literaturi v celotnem ustvarjalnem procesu en sam avtor, se pri slovstveni folklori zgodi to le izjemoma. Vprašanje etike pri poseganju v folklorne pripovedi in njihove objave se v članku nanaša na vanj vključene (praviloma tri) člene, vendar njihovo zaporedje ni le kronološko, temveč si sledi tudi po avtorskem deležu v vsaki objavljeni folklorni enoti. Za njeno dostopnost javnosti so pomembni vsi trije, toda avtorski delež pri njej se manjša od prvega k naslednjemu členu. Praviloma pri njem sodelujejo vsaj trije: a) ustvarjalec, tj. pripovedovalec; b) terenski raziskovalec, tj. zbiralec; c) urednik, ki folklorno gradivo obelodani. Dejstvo je, da brez ustvarjalca, tj. nadarjenega pripovedovalca, drugih dveh ne bi bilo treba. In da tretji brez drugega ne bi imel kaj dela! Zaželeno je, da bi bili vlogi b) in c) združeni, saj tedaj zbiralec nima trpkega občutka, da je njegovo delo le priprava za tretjo osebo, če ne more sam prevzeti naslednjih delovnih faz: transkribiranja, tj. prepisa besedil z zvočnih nosilcev na obstojni papir ali zaslon; lektoriranja oz. jezikovne redakcije; uredniškega dela, če gre za zbirko

44

Glej npr. Karel Štrekelj, Stanislav Škrabec, Jakob Kelemina, Ivan Grafenauer, Milko Matičetov.

45

Vinko Möderndorfer, Lojze Zupanc, Janez Dolenc, Franc Černigoj, Dušica Kunaver.

46

Anja Štefan, Ljoba Jenč, Špela Frlič, Ana Duša, druge pripovedovalke in pripovedovalci.

besedil; raziskovanja. Milko Matičetov se je s svojim strokovnim pisanjem in v objavah trudil dati spoštovanje in čast pripovedovalcem kot prvim avtorjem folklornih pripovedi ter dosegel, da se jih (vsaj) pri strokovnih objavah folklornih pripovedi nikakor ne zgreši.

Zbiralec slovstvene folklorne ni navaden zbiralec »starin«, temveč kot aktivni udeleženec v folklornem dogodku (sprejemalec) vzpostavi s pripovedovalcem vzajemno sodelovanje, dobresedno so-delovanje, katerega rezultat je manj ali bolj kakovostno besedilo, marsikdaj tudi odlična besedna umetnina. Njegova zasluga torej ni le pasivna pridobitev pripovedi, kakor v trgovini živilo za denar, temveč je v vlogi sprejemalca soustvarjalec folklornega dogodka (Stanonik 2001: 115, 345–380).⁴⁷ Pri tem vedno preži, da mu zgodba ne uide v nepovrat. Službeno je dolžan, da jo s pomočjo novih tehničnih pridobitev prestreže in ohrani. Tako omogoči njeno konzerviranje in po transkripciji, tj. prenosu na papir ali računalniški zaslon, njeno analizo. Kadar se sodelovanje med pripovedovalcem in sprejemalcem, ki je hkrati zbiralec, okrepi in razvije, je »najditelj/odkritelj« (Matičetov 2010: 27). Tako srečo je imel Matičetov (1973: 14–15, 17) v Reziji in še marsikje po Sloveniji.

Iz seznama zbirk v bibliografiji se vidi, da obstajata pri objavah folklornega gradiva dve smeri. Ena spoštuje avtorstvo pripovedovalcev, za kar se je vse življenje trudil Milko Matičetov, druga si želi predvsem na ramah zbiralcev čim več iztržiti zase. Tudi v tej smeri obstaja več načinov prirejanja gradiva. Posegi v posamezne folklorne pripovedi ali njihove zbirke so različno globoki, da dobivajo pečat avtorja. Milko Matičetov je ob konkretnem primeru obzirno nakazal vprašanje »lastninjenja« folklornega gradiva s strani tretje osebe in to podkrepil s krepko anekdoto madžarskega zbiralca. Zato v premislek, ali se s posegi v folklorna besedila ne pretirava v škodo nosilcev slovstvene folklorne, tj. pripovedovalcev folklornih pripovedi, in še toliko bolj uglednega zbiralca slovenske slovstvene folklorne, saj je najbolj zaslužen za njihovo ohranitev in možnost, da sploh lahko pridejo v javnost.

47

Že z lastnimi terenskimi izkušnjami se je temeljito poglobila vanj Barbara Ivančič Kutin (2011).

CITIRANE REFERENCE

- Bezljaj, France 1954 'Ob sedemdesetletnici profesorja Jakoba Kelemine.' *Slavistična revija* (V–VII): 275–277.
- Bogataj, Janez, Andrej Klemenc, Anton Komat, Matjaž Kos, Darij Krajčič, Darko Ogrin, Dušan Plut, Irma Potočnik Slavič, ur. 2012 *Veliki atlas Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bolhar, Alojzij, ur. 1952 *Slovenske narodne pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Brenkova, Kristina, ur. 1984 *Babica pripoveduje Slovenske ljudske pripovedi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Breznik, Anton 1912 'Dr. K. Štrekelj.' *Dom in svet* 25(3): 114.
- Brückner, Aleksander 1899 'Poročilo/ocena.' *Zeitschrift der Vereins für Volkskunde* IX: 218.
- Černigoj, Franc 1988 *Javorov hudič*. Ljubljana: Kmečki glas.
- 1997 *Mož in čemerika. Žalostne in vesele z Gore in Dežele*. Ajdovščina: samozaložba.
- Dolenc, Janez 2000 *Kres na Grebljici* (Glasovi 22). Ljubljana: Kmečki glas.
- Glomar, Joža 1923 'Predgovor.' V: *Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi. IV*. Karel Štrekelj, ur. Ljubljana: Slovenska matica. Str. 1–43.
- Grafenauer, Ivan 1943 *Lepa Vida. Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti, Filozofsko-filološko-historični razred, Dela 4.
- 1951 *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*. Ljubljana: Razred za filološke in literarne vede, SAZU, Dela 4.
- 1957 'Jakob Kelemina.' *Slovenski etnograf* 10: 199–200.
- Haramija, Dragica 2008 *Delo Jakoba Kelemine Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvodom. Dr. Jakob Kelemina 1882–1957. Ob petdesetletnici smrti*. Ormož: Zgodovinsko društvo.
- Il'jinskij, G. A. 1899 'Poročilo/Ocena.' *Živaja starina* IC: 381.
- Ivančič Kutin, Barbara 2011 *Živa pripoved v zapisu. Kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jagić, Vatroslav 1896 'Ocena.' *Archiv für slavische Philologie XVIII*: 618–619.
- 1903 'Ocena.' *Archiv für slavische Philologie XXIV*: 623–624.
- Jireček, Konstantin 1901 'Ze slovanských literatur.' *Osvěta* (31): 650–654.
- Kelemina, Jakob, ur. 1930 *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Z mitološkim uvodom. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Kelemina, Jakob in Radivoj Humar, ur. 1997 *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. [Ilustracije Darko Humar] Jakob Kelemina, ur. Bilje: Studio Ro.
- Kocbek, Fran 1926 *Storije. Narodne pripovedke in pravljice iz gornjegrajskega okraja*. Celje: Goričar & Leskovšek.
- Kos, Vili, Matjaž Kos, Mimi Gregorič, Marjana Duhovnik, Avgust Belič, Stane Peterle in Davorin Vuga, ur. 1996 *Atlas Slovenije*. Tretja izdaja. Ljubljana: Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije.
- Kotnik, Franc, ur. 1924 *Storije. I, Koroške narodne pripovedke in pravljice*. Prevalje: Družba sv. Mohorja, Mohorjeva knjižnica, 3.
- 1943 *Slovenske starosvetnosti: nekaj zapiskov, orisov in razprav*. Ljubljana: Konzorcij Slovenca.
- Kozar Mukič, Marija, Dušan Mukič in Monika Kropej Telban, ur. 2017 *Pripovedno izročilo Slovencev v Porabju. Pravljice in povedke z zvočnih posnetkov Milka Matičetovega*. (Slovenski pravljicarji 2). Ljubljana: ZRC SAZU.
- Križnik, Gašper 2020 *Sveti Coprijan, Pravljice, povedke in drugo pripovedno izročilo iz Motnika in okolice*. Zapisal Gašper Križnik. Breda Podbrežnik Vukmir in Monika Kropej Telban, ur. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje in Kamnik: Knjižnica Franceta Balantiča.
- Kühlar, Števan 1988 *Ljudsko izročilo Prekmurja*. Zbral in uredil Vilko Novak. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Kumer, Zmaga 1985 'Samovoljno brskanje po narodopisni njivi.' *Delo, Književni listi*, 21. februar 1985, b. n. s.
- Kunaver, Dušica 1991 *Dober dan, kruh. Kruh v slovenskem ljudskem izročilu*. Ljubljana: Žito.
- 1996 *Živali Zlatorogovega kraljestva in ljudskem izročilu*. Ljubljana: Samozaložba.
- 1999 *Slovenske bajke in pripovedke*. Ljubljana: Samozaložba.

MARIJA STANONIK

Vprašanje strokovnosti in etike pri poseganju v slovstveno folkloro in pri njenih objavah

- 2007 *Slovenske rečenice. Za uho si jih zapiši.* Ljubljana: Samozaložba.
- 2010 *Slovenske ljudske pravljice in pripovedke.* Ljubljana: Založba Mladika.
- 2013 *Slovenija, dežela legend.* Ljubljana: Samozaložba.
- 2014a *Miza v slovenskem ljudskem izročilu.* [Zbrala in za mladino priredila] Ljubljana: Samozaložba.
- 2014b *Slovenska obala v ljudskem izročilu.* Ljubljana: Samozaložba.
- 2016 *Leska v slovenski ljudski dediščini.* [Za mladino priredila] Ljubljana: Turistično in kulturno društvo Naše gore list.
- Kunaver, Dušica in Brigita Lipovšek, ur. 1993 *Legenda o Krasu.* Radovljica: Didakta.
- 2013 *Pripovedi, miti in legende: iz krajev Osrednje-slovenske regije.* Ljubljana: Turizem.
- 2017 *Legende treh rek: Ljubljanica – Soča – Sava.* Ljubljana: Turistično in kulturno društvo Naše gore list.
- Matičeto, Milko 1949 'Möderndorferjeve zbirke koroških ljudskih pripovedk.' *Slovenski etnograf* 2: 137–140.
- 1956 'Ljudska proza.' V: *Zgodovina slovenskega slovstva I do začetkov romantike.* Lino Legiša in Alfonz Gspan, ur. Ljubljana: Slovenska matica. Str. 119–138.
- 1958 'Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskavanj.' *Razprave SAZU.* II. razred 4: 101–156.
- 1959 'Pravljica o bobkovi črni kapi (AT 295) v rokah W. Grimma, Levstika, Finžgarja in Tratarja.' *Slovenski etnograf* 12: 121–134.
- 1973 *Zverinice iz Rezije.* [Ujel in udomačil] Ljubljana: Mladinska knjiga in Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- 1984 'Tina Wajtova 1900–1984 (In memoriam).' *Traditiones* 13: 187–188.
- 2010 'Beseda ob splovitvi nove knjižne zbirke.' V: *Zbirka Slovenski pravljicarji 1: Anton Dremelj Resnik.* Anja Štefan in Monika Kropelj Telban, ur. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 11–29.
- 2019 *Bedenice: kraški šopek Milka Matičetovega iz Koprive.* [zbral Božidar Premrl] Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2022 *Folklorno gradivo iz Tera – 1940. Terenski zapisi Milka Matičetovega.* [Zbral in prevedel v knjižno slovenščino Milko Matičeto]; uredili [in spremna besedila napisali] Barbara Ivančič Kutin, Rok Mrvič, Monika Kropelj Telban. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Matičeto, Milko in Maja Bošković-Stulli 1958 'Dobra zbirka slovenskih pripovedk iz leta 1910, slabo izdana 1956.' *Slovenski etnograf* 11: 187–200.
- Matičeto, Milko in Anja Štefan, ur. 2010 *Anton Dremelj-Resnik.* Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Merkü, Pavle 1976 *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji, zbrano v letih 1965–1974.* Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Milharčič Hladnik, Mirjam 2016 'Migrantska učiteljska pot in pedagoško-didaktični nazori.' V: »Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane.« *Vinko Möderndorfer. Učitelj, politik in raziskovalec* (Zupaničeva knjižnica 41). Ingrid Slavec Gradišnik in Jože Hudales, ur. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Str. 195–215.
- Ministrstvo za kulturo 2022 'Prešernovi nagajenci in nagajenke: Anja Štefan, pesnica in pisateljica.' Internetni vir: <<https://www.gov.si/teme/presernovi-nagajenci-in-nagajenke/#e143056>>, 18. 11. 2022.
- Möderndorfer, Vinko 1924 *Narodne pripovedke iz Mežiške doline.* Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- 1946 *Koroške narodne pripovedke.* Celje: Družba sv. Mohorja.
- Murko, Matija 1897 'Das slowenische Volksmärchen im Jahre 1895.' *Zeitschrift für österreichische Volkskunde III: 27.*
- 1929 'Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami.' *Etnolog. Glasnik Etnografskega muzeja v Ljubljani III: 5–53.*
- Ocvirk, Anton 1931 'Slovenski kulturni problemi.' *Ljubljanski zvon* 51(4): 241–249, 321–327.
- Pajk, Peter 1931 'Kelemina, Jakob: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, Celje: Mohorjeva družba (Četrta knjiga Znanstvene knjižnice).' *Ljubljanski zvon* 51(11): 631–634.
- Pastrnek, František 1899 'Poročilo/Ocena.' *Listy filologické XXVI: 158.*
- Piko-Rustia, Martina 2016 'Vinko Möderndorfer in njegov pomen za zbiranje koroškega pripovedništva.' V: »Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane.« *Vinko*

- Mönderdorfer. Učitelj, politik in raziskovalec* (Zupaničeva knjižnica 41). Ingrid Slavec Gradišnik in Jože Hudales, ur. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Str. 341-368.
- Polívka, Jiří 1931–1932 'Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. [...] *Germanoslavica* (Vierteljahrsschrift für die Erforschung der germanisch-slawischen Kulturbeziehungen): 619–628.
- 1897 'Poročilo/Ocena.' *Listy filologické* XXIV: 35–36. 1903 'Poročilo/Ocena.' *Zeitschrift der Vereins für Volkskunde* XIII: 238.
- Popit, Ilja, ur. 2002 'Obnova v 1858. letu zamišljene trilogije. Ljudske pripovedi, ki jih je v 19. stoletju zapisal Matija Valjavec Kračmanov, zdaj pa jih je poiskal, prevedel iz narečij in jih razlagal Ilja Popit.' V: *Matija Valjavec, Kračmanove pravljice*. Radovljica: Didakta.
- Ramšak, Mojca 1996 'Etični kodeksi slovenskih etnologov (predlog).' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 36(1): 33–37.
- 2003 *Portret glasov: raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti.
- 2009 'Etika v evropskih raziskavah.' *Traditiones* 38(1): 211–226.
- Schlosser, Paul 1912 *Sagenkreis der Postela. Ein Blick ins Bacherreich*. Maribor: Museumverein.
- 1956 *Bachern-Sagen. Volksüberlieferungen aus der alten Untersteiermark*, zvezek IX. Dunaj: Selbstverlag des Österreichischen Museums für Volkskund.
- Slavec Gradišnik, Ingrid in Jože Hudales, ur. 2016 »*Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane.*« *Vinko Mönderdorfer. Učitelj, politik in raziskovalec* (Zupaničeva knjižnica 41). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Stanonik, Marija 1988 'Novi seriji Glasovi na pot.' V: *Javorov hudič*. Ljubljana: Kmečki glas.
- 1990 'O folklorizmu na splošno.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30(1–4): 20–42.
- 1992 'Slovstveni folklorizem.' *Nova revija* 11(121–122): 673–683.
- 2001 *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2006a 'Poseganje v slovstveno folkloro – znamenje ustvarjalnosti ali nemoči.' *Traditiones: zbornik Inštituta za slovensko narodopisje* 35(1): 7–49.
- 2006b *Procesualnost slovstvene folklore: slovenska nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2010 'Folkloristična analiza Zupaničevih predelav slovstvene folklore.' V: *Kamniti most: s predstavitvijo Zupaničevega življenja in strokovno oceno njegovoga dela*. Helena Janežič, ur. Škofja Loka: Muzejsko društvo. Str. 183–264.
- 2012 *Folkloristični portreti iz treh stoletij od baroka do moderne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2021a 'Bedenice: kraški šopek Milka Matičetovega iz Koprive.' *Slavistična revija* 69(1): 157–160.
- 2021b 'Formulativno končevanje slovenskih pravljic: na primeru Kračmanovih pravljic in primerjalnih zbirk.' V: *Velika Slovenca izpod Storžiča. Matija Valjavec in Matija Naglič. Zbornik razprav ob mednarodnem simpoziju ob 190-letnici rojstva Matije Valjavca (1831–1897) in 222-letnici rojstva Matije Nagliča (1799–1854)*. Mira Delavec Touhami in Franc Križnar, ur. Mače pri Pr.: Občina Preddvor. Str. 102–115.
- Stanonik, Marija, zbrala, uredila in spremno besedo napisala 1995 *V deveti deželi. Sto slovenskih pravljic iz naših dni*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 1999 *Slovenska slovstvena folkloro*. Ljubljana: DZS.
- 2005 *Nekoč je bilo jezero. Folklorne pripovedi iz Poljanske doline in njenega pogorja*. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
- 2011 *Janezkove pravljice. Pravljice za odrasle*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej.
- Stanonik, Marija in Han Steenwijk, ur. 2022 *Tra ricerca sul campo e studio a tavolino. Contributi per i cento anni dalla nascita dell'Accademico Milko Matičetov / Med terenom in kabinetom. Ob 100. obletnici rojstva akademika Milka Matičetovega*. Padova: Coop. Libreria Editrice Università di Padova.
- Šašel, Josip in Fran Ramovš 1936 *Narodno blago iz Roža*. Maribor: Zgodovinsko društvo.
- Šašel, Ivan 1909 *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada II. V Adlešičih nabral*. Ljubljana: Katoliško tisk. društvo.
- Šilc, Jakob 1930 'Jakob Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva.' *Dom in svet* 43: 328–329.

- Škrabec, Stanislav 1909 'Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada II. V Adlešičih nabral Ivan Šašelj, župnik. Založilo »Katoliško tisk. Društvo« v Ljubljani, 1909.' V: *Jeziškoslovna dela 3, Ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška. 1902–1915* (s Škrabčevimi pripisi za nadaljnje izdajanje Jezikoslovnih spisov). Jože Toporišič, ur. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. Str. 328–330.
- Štefan, Anja 1999 *Folklorno pripovedovanje kot prepletanje izročila in osebne ustvarjalnosti*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanške jezike in književnosti.
- 2011 *Za devetimi gorami, slovenske ljudske pravljice*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 2019 *Tristo zajecev. Najlepše slovenske ljudske pravljice iz zapuščine Milka Matičetovega*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 2022 'Poustvarjanje folklornih pripovedi iz zapuščine akad. dr. Milka Matičetovega.' V: *Tra ricerca sul campo e studio a tavolino. Contributi per i anni dalla nascita dell'accademico Milko Matičetov / Med terenom in kabinetom. Ob 100. obletnici rojstva akademika Milka Matičetovega*. Marija Stanonik in Han Steenwijk, ur. Padova: Cleup. Str. 469–477.
- Štrekelj, Karel, ur. 1895–1898 *Slovenske narodne pesmi I–IV*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ušeničnik, Aleš 1905 'Slovenske narodne pesmi.' *Katoliški obzornik*: 84–89.
- Valjavec, Matija [Kračmanov]1858a *Narodne pripovedke. Skupio u i oko Varaždina*. Varaždin: Josip pl. Platzer. 1858b 'O Rojenicah.' *Kmetijske in rokodelske novice* 16, str. 13–14, b. n. d.
- 2002 *Kračmanove pravljice*. [Zapisal Matija Valjavec; Zbral Ilja Popit] Radovljica: Didakta.
- 2007 *Kračmanove pravljice II*. [Zapisal Matija Valjavec; Zbral Ilja Popit] Radovljica: Didakta.
- Zupanc, Lojze 1960 'Kako sem prišel do zapisovanja belokranjskega ljudskega blaga.' *Slovenski etnograf* 13: 187–194.
- 2010 *Kamniti most s predstavitevijo Zupančevega življenja in strokovno oceno njegovega dela*. Škofja Loka: Muzejsko društvo.

SUMMARY

Even today, folklore texts do not enjoy legal protection, so it is much more difficult for storytellers as primary authors and text recorders/collectors, who are rightly considered to be secondary authors, to claim copyright.

There is, therefore, a danger that folklore texts will be appropriated by individuals who are neither recorders nor collectors in the field, but merely editors of already published collected folklore material or individual author's texts, all the more so if they make editorial alterations, often under the pretext of making improvements or adapting them for young or undemanding readers. Examples from Slovenian practice show that in the case of folklore texts, attitudes can vary a great deal in terms of aesthetics, ethics, and even morality in the everyday sense of the word. Even among scientists (Karel Štrekelj, Stanislav Škrabec, Jakob Kelemina, Ivan Grafenauer, Milko Matičetov), there are different premises and positions on this, let alone among those preparing such texts for schoolchildren (Vinko Möderndorfer, Lojze Zupanc, Janez Dolenc, Franc Černigoj) or independent cultural workers who make a living from this (Dušica Kunaver, Anja Štefan).

Karel Štrekelj received a lot of flattering praise for *Slovenske narodne pesmi* (1895–1923), his collection of Slovenian folk songs in four volumes, but Stanko Vraz's name is unjustly missing from it. Although the modern awareness of the role of collectors did not exist in Štrekelj's time, it is right that, at least today, Vraz's role should be properly recognised and emphasised.

The issue of ethics in altering folk narratives and their publication is divided into three phases in the article: a) narration, b) search/discovery, and c) editing and research. Each one is important, but the sequence they are placed in reflects not only chronological order but also the author's share in each published folklore unit. While there is normally only one author involved in the overall creative process in literature, this is an exception when it comes to folklore. As a rule, it has at least three participants: 1) the creator, i.e., the narrator, 2) the field researcher or collector, i.e., the person who "finds, discovers" an (excellent) narrator, and 3) the editor, the person who promulgates the folklore material. The fact is that without a creator, i.e., a gifted narrator, the other two would not exist; and equally, the third role would not exist without the second. The person in this role can even be an ('armchair') expert. One person can combine two or even three of the roles listed in this article if the field worker is also a researcher/expert/scientist. Of the names enumerated above, only Karel Štrekelj and Milko Matičetov were qualified in this respect. In his professional writing and publications, the latter tried very hard to respect and honour storytellers (the first element) as the primary authors of folk stories, so that it became a matter of course to (at least) mention them in professional publications of folk stories. He also carefully broached the question of the appropriation of folklore material by a third party. In distress, he wrote: "The most questionable element here is the finder/discoverer, who in my opinion should still retain at least some of his rights" (Matičetov 2010: 27); he went on to say that he had often discussed this topic in private and regrets that no one has tackled it theoretically. This is all the more relevant if a fourth element appears, for example, when the material is collected on the initiative, organised by and under the mentorship of another person, as is the case with the book collection of Slovenian folk tales entitled *Glasovi*.